

Каширина Е.В.

Социальная и психологическая помощь личности при наличии профессиональных деформаций

В статье раскрываются условия и принципы оптимизации социально-психологической помощи лицам с наличием профессиональных деформаций. Показано, что оптимизация социальной адаптации является логической структурой взаимосвязанных компонентов (целей, задач, оптимизации критериев, оценки технологий, реализации психодиагностических и психокоррекционных процедур), которые позволяют повысить качество работы по профилактике профессиональных деформаций личности и ее личностный потенциал в целом.

Ключевые слова: *личность, профессиональная деятельность, профессиональные деформации, личностный потенциал, психологическая помощь, социальная помощь.*

Каширіна Євгенія Володимирівна – аспірант кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

УДК 159.922

Lana B.M.

**РІВЕНЬ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

В статті висвітлюється актуальність формування комунікативної толерантності старшокласників в умовах реформування української освітньої системи та активного насичення її гуманістичними цінностями. Виокремлено структурні компоненти комунікативної толерантності та обґрунтовано методологічні засади її дослідження. Охарактеризовані три компоненти досліджуваної психологічної категорії: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та поведінковий компоненти.

Особлива увага надається впровадженню інклюзивного навчання. Підкреслюється значення формування комунікативної толерантності школярів у подоланні такої проблеми, як невідготовленість суспільства до сприйняття дітей з особливими освітніми потребами. Наводяться аргументи щодо необхідності розробки новітніх підходів до формування комунікативної толерантності учнів. Розглянуто результати дослідження сформованості

комунікативної толерантності у старшокласників в умовах інклюзивного навчання. Представлені результати дослідження загального рівня сформованості комунікативної толерантності та окремо за кожним компонентом: мотиваційно-ціннісним, когнітивним та поведінковим.

Здійснено аналіз подальшого вивчення особливостей, причин та умов профілактики проявів комунікативної інтолерантності старшокласників в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: *комунікативна толерантність, експериментальне дослідження, структура комунікативної толерантності, компоненти, прояв.*

Постановка проблеми. Актуальність формування комунікативної толерантності зумовлюється соціальною трансформацією, яка торкнулася всіх сторін життя українського суспільства. Наразі відбувається активне насичення змісту освітньої системи гуманістичними цінностями згідно зі стратегією змін в освіті України та відповідно до положень Концепції Нової української школи [7]. Особлива увага надається формуванню нової філософії державної політики щодо спільного навчання здорових дітей та дітей з особливими освітніми потребами, тобто впровадженню інклюзивного навчання. Однак, невідповідність суспільства до сприйняття дітей з особливими освітніми потребами спонукає сучасну психологічну науку до розробки новітніх підходів щодо формування такої особистісної якості учнів, як комунікативна толерантність [6, с. 18-19]. З огляду на вікові особливості юнацького віку, який є чутливим періодом для якісної трансформації процесу спілкування та визначення життєвих цінностей, світогляду, створення передумов для формування комунікативної толерантності учнів старших класів в умовах інклюзивного навчання набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему комунікативної толерантності досліджують вітчизняні та зарубіжні дослідники, а саме: О. Присяжнюк, А. Скок, І., Сергієнко, Т. Кубриченко, І. Данченко, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, Л. Шайгерова та інші. Підґрунтям для виокремлення компонентів і рівнів прояву міжетнічної толерантності для нас слугували дослідження В. Бойка, Л. Ніколаєвої, Н. Асташової, С. Братченка, О. Скрябіної, С. Толстиківної, Є. Гребенця.

Мета статті – здійснити аналіз дослідження компонентів комунікативної толерантності старшокласників в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Дослідження сформованості комунікативної толерантності старшокласників відбувалося за моделлю структури комунікативної толерантності, запропонованої Є. Гребенцем [5].

Для дослідження окресленого поняття виділені три компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та поведінковий.

Охарактеризуємо їх:

Мотиваційно-ціннісний об'єднує потребу в спілкуванні, мотивацію до взаємодії з іншими людьми, загальну активність, спрямованість на соціальну корисність, психологічну гнучкість (здатність до зміни своїх установок, стереотипів, способів мислення, особистих думок які об'єктивно потребують її перебудови) та визначається за такими показниками, як:

1) мотиви афіліації, прагнення бути в суспільстві інших людей, потреба людини в створенні теплих, довірчих, емоційно значущих відносин з іншими людьми;

2) емоційно-ціннісні відносини, що регулюють толерантну поведінку особистості;

3) ригідність.

Когнітивний компонент є системою знань та уявлень про комунікативну толерантність і культуру спілкування та визначається за такими показниками, як:

1) рівень соціальної толерантності, толерантність як риса особистості;

2) рівень прийняття людиною інших людей;

3) здатність до розуміння відносин особистості та саморегуляції емоційних станів.

Поведінковий включає в себе вміння та навички толерантної поведінки, вміння слухати і чути співрозмовника, розуміти його, аналізувати свої дії, знаходити продуктивні способи вирішення конфліктів, прощати чужі помилки; забезпечувати досягнення цілей без утиску почуттів і достоїнств співрозмовника; поблажливо ставитися до неприємних або неприйнятних вчинків учасника по спілкуванню; контролювати свої емоції, зберігати адекватну поведінку в нестандартних ситуаціях [5, с. 29-31]. Поведінковий критерій має такі показники, як:

1) тип поведінки в конфліктних ситуаціях та домінуюча стратегія психологічного захисту в спілкуванні;

2) особливості міжособистісних відносин;

3) здатність до комунікативного контролю;

4) комунікативні та організаторські схильності.

Методологія дослідження спирається на виділені компоненти комунікативної толерантності та їх показники.

Одним з перших, хто дав визначення терміну «комунікативна толерантність» був В. Бойко, науковець трактував його як «характеристику ставлення особистості до людей», що демонструє переносимість/непереносимість індивідом поведінки, особистісних особливостей іншої людини в процесі комунікації [2, с. 73].

Комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, яка вказує на ступінь ставлення особистості до людей, ступінь терпимості до неприємних чи неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів у взаємодії [1, с. 39], є психологічною категорією, що тісно пов'язана із сферою спілкування.

За С. Виноградовою [3, с. 23] комунікативна толерантність є основною якістю особистості, яка виявляється в терпимості, безконфліктності, а також стійкості, довірливості і здатності спокійно і без роздратування приймати індивідуальності інших людей.

Н. Рачицька розглядає комунікативну толерантність як елемент комунікативної компетентності [8, с. 55-56] та, аналізуючи і оцінюючи роль емоцій у спеціальному функціонуванні особистості, у її біосоціальної структури, вважає одним із найважливіших феноменологічних проявів комунікативної компетентності особистості саме комунікативну толерантність.

Підсумовуючи окреслені вище трактування досліджуваного феномену, комунікативну толерантність розуміємо як стійку особистісну рису що визначає ставлення людини до оточуючих, а саме: показує наскільки людина здатна переносити неприємні або неприйнятні, на її думку, психічні стани, якості і вчинки партнерів по взаємодії [4].

Використані діагностичні методики дали змогу виявити загальний рівень комунікативної толерантності. Відповіді старшокласників засвідчили, що 23,45% учнів мають низький рівень толерантності, 52,85% опитуваних мають середній рівень толерантності, для таких учнів характерно поєднання як толерантних, так і інтолерантних рис особистості залежно від соціальних ситуацій. Високий рівень толерантності у 14,7% осіб які мають виражені риси толерантної особистості. Повне неприйняття оточуючих – 8,4%

Це свідчить про певну сформованість толерантності в учнівському середовищі, але все ж таки на не достатньому рівні.

Таблиця 1

Рівень комунікативної толерантності учнів 9-11 класів

Загальний рівень комунікативної толерантності	Показники (%)
Високий	14,7
Середній	52,85
Низький	23,45
Повне неприйняття оточуючих	8,4

Таблиця 2

Рівень комунікативної толерантності учнів 9-11 класів за блоками

Рівень комунікативної толерантності	Показники	
	Бали	%
Нетерпимість до дискомфортних (хвороба, втома, відсутність настрою) станів партнера по спілкуванню.	0–5	8,7
	6–10	29,25

	11–15	61,95
Прагнення підігнати інших учасників комунікації до свого характеру, звичок, домагань.	0–5	6,4
	6–10	44
	11–15	49,6
Невміння пристосовуватися до інших учасників спілкування, їх характерів, звичок або домагань.	0–5	21,15
	6–10	49,6
	11–15	29,25
Невміння прощати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні неприємності.	0–5	12
	6–10	52,8
	11–15	35,2
Прагнення переробити, перевиховати партнера по спілкуванню.	0–5	8,8
	6–10	35,2
	11–15	56
Сприйняття себе як еталону при оцінках інших.	0–5	3
	6–10	53
	11–15	44
Невміння приховувати або згладжувати неприємні почуття, які виникають при зіткненні з некомунікабельними якостями у партнерів.	0–5	12
	6–10	35,2
	11–15	52,8
Неприйняття або нерозуміння індивідуальності людини.	0–5	0
	6–10	41
	11–15	59
Категоричність або консерватизм в оцінках людей.	0–5	3
	6–10	41
	11–15	56

В контексті вивчення комунікативної толерантності старшокласників в процесі внутрішкільної інтеграції в умовах інклюзивного навчання особової уваги заслуговують узагальнені дані щодо рівня толерантності/інтолерантності за кожним блоком в порядку від критерію, до якого старшокласники відносяться найбільш толерантно до того, який викликає певні труднощі у спілкуванні.

Саме, блок «Нетерпимість до дискомфортних (хвороба, втома, відсутність

настрою) станів партнера по спілкуванню», результати за яким демонструють найвищий відсоток (61,95%) низького рівню толерантності опитуваних.

Сформованість мотиваційно-ціннісного компонента комунікативної толерантності старшокласників визначалася за критеріями:

- 1) мотиви афіліації;
- 2) емоційно-ціннісні відносини;
- 3) ригідність.

Результати дослідження свідчать про те, що потреба у спілкуванні в переважній більшості учнів (68,75%) базується на відчутті внутрішнього дискомфорту та страху бути знехтуваним іншими (21,7%). На нашу думку, це пояснює провідну роль мотиву комфорту (33,25%) в мотиваційній сфері опитуваних та низькі показники (по 0,65%) загальної активності і соціальної корисності.

Таблиця 3

Стан сформованості мотиваційно-ціннісного компонента комунікативної толерантності старшокласників в умовах інклюзивного навчання

Компонент	Критерій	Прояв	Показники у %
Мотиваційно-ціннісний	Мотиви афіліації	Прагнення до прийняття особистості оточуючими людьми	9,45
		Страху бути знехтуваним іншими людьми	21,7
		Наявність внутрішнього дискомфорту	68,75
	Емоційно-ціннісні відносини	Комфорт	33,25
		Творча активність	23,1
		Підтримка життєдіяльності	19,95
		Соціальний статус	12,6
		Спілкування	9,8
		Загальна активність	0,65
		Соціальна корисність	0,65
	Психологічна гнучкість	Мобільність випробуваного	0%
		Випробуваний проявляє риси ригідності	73,15%
		Ригідність	26,85%

Наявність психологічного внутрішньоособистісного конфлікту у значної частини опитуваних свідчить про недостатній рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента.

Когнітивний компонент комунікативної толерантності вивчався нами

шляхом дослідження наступних показників: толерантність; рівень прийняття людиною інших людей; здатність до розуміння відносини особистості та саморегуляції емоційних станів.

Аналіз отриманих в процесі діагностування результатів засвідчив, що у 5,38% старшокласників низький рівень толерантності. 89,24% опитуваних мають середній рівень толерантності, для таких школярів характерно поєднання як толерантних, так і інтолерантних рис особистості залежно від соціальних ситуацій. Високий рівень толерантності у 5,38% осіб які мають виражені риси толерантної особистості.

Таблиця 4

Стан сформованості когнітивного компоненту комунікативної толерантності старшокласників в умовах інклюзивного навчання

Компонент	Критерій	Прояв	Рівень прояву	Показник и у %
Когнітивний	Толерантність	Етнічна толерантність	Високий	35,45
			Середній	
			Низький	
		Соціальна толерантність	Високий	0
			Середній	
			Низький	
		Толерантність як особистісна риса	Високий	5,55
			Середній	
			Низький	
		Індивідуальний індекс толерантності	Високий	5,38
			Середній	
			Низький	
	Ставлення до інших, почуття глибинної сутнісної спільності між людьми	Прийняття інших людей	Високий рівень	0
			Середній рівень з тенденцією до високого	0
Середній рівень з тенденцією до низького			33,5	
Низький рівень			66, 5	

	Здатність до розуміння	Емоційний інтелект	Високий	5,95
			Середній	47, 025

	відносини особистості та саморегуляції емоційних станів		Низький	47,025
--	---	--	---------	--------

На увагу заслуговує той факт, що найвищий відсоток (11,5% від загальної кількості опитаних) низького рівня толерантності виявився за шкалою соціальної толерантності.

Результати дослідження когнітивного компонента комунікативної толерантності свідчать про доцільність надання знання і формування теоретичних уявлень про сутність комунікативної толерантності в інклюзивному освітньому середовищі. Сприяння формування когнітивного компоненту можливе через розвиток емоційного інтелекту учнів. Це стосується вміння розпізнавати емоцій інших людей та управління своїми емоціями.

Вивчення сформованості третього компоненту комунікативної толерантності – поведінкового, здійснювалося шляхом дослідження таких показників, як:

- 1) тип поведінки в конфліктних ситуаціях та домінуюча стратегія психологічного захисту в спілкуванні;
- 2) особливості міжособистісних відносин;
- 3) здатність до комунікативного контролю;
- 4) комунікативні та організаторські схильності.

Результати тестування виявили ієрархію типів поведінки школярів в конфліктних ситуаціях.

Таблиця 5

Результати дослідження найчастіше вибраних типів поведінки та домінуючих стратегій психологічного захисту в спілкуванні старшокласників в конфліктних ситуаціях в умовах інклюзивного навчання

Компонент	Критерій	Ієрархія за першочерговістю обирання	Тип поведінки/стратегія психологічного захисту
Поведінковий	Тип поведінки в конфліктних ситуаціях	1.	Пристосування
		2.	Конкуренція
		3.	Компроміс
		4.	Уникнення
	Домінуюча стратегія	5.	Співробітництво
		1.	Агресія
		2.	Уникнення

	психологічного захисту в спілкуванні	3.	Миролобство
--	--------------------------------------	----	-------------

В першу чергу більшість учнів обирає пристосування, в другу – конкуренцію, за нею в порядку частоти використання слідує схильність до компромісу, уникнення. Лише в останню чергу в конфліктній ситуації учні обирають поведінку співробітництва.

Щодо вірогідніших стратегій психологічного захисту, то результати діагностування вказують на те, що найчастіше школярі обирають миролобство та уникнення – по 39,9%, тобто лише в 20,2% респондентів першою реакцією буде агресія. В другу чергу переважає стратегія уникнення – 59,85%. Тобто 73,15% опитуваних обирають агресивну поведінку в останню чергу.

По відношенню до міжособистісної взаємодії включення вважається, перш за все вагомим у формуванні ставлення, тоді як контроль і афекція стосуються відносин, які вже сформувалися [9, с. 167-171]. Тому в даному дослідженні нами було приділено особливу увагу саме аналізу результатів вивчення потреби включення:

1) протікання стосунків в напрямку від індивіда до інших людей визначено, що 43% старшокласників не відчувають себе добре серед людей, схильні їх уникати. Їх потреба у включенні (виражена поведінка) має низький рівень. В 36% учнів за цим критерієм граничні значення, що може свідчити про наявність внутрішньоособистісного конфлікту. Та лише 21% відчувають себе добре серед людей;

2) протікання стосунків в напрямку від інших людей до індивіда (діапазон від «завжди з ним встановлюють контакти» аж до «ніколи з ним не встановлюють контакти») визначено, що 50% старшокласників мають тенденцію спілкуватися з невеликою кількістю людей. Їх потреба у включенні (необхідна поведінка) має низький рівень (21% - низький рівень та 29% екстремально низький).

Здатність до комунікативного контролю як один з показників поведінкового компоненту комунікативної толерантності вивчався за допомогою «Діагностики комунікативного контролю» М. Шнайдера [9, с. 121].

За результатами діагностики виявлено, що більшість (64,1%) опитаних школярів мають середній рівень комунікативного контролю, що відображає їх безпосередність у спілкуванні, щирість і довірливість по відношенню до інших. Даний тип прояву комунікативного контролю, за твердженням М. Шнайдера, є адекватним у контексті розвитку комунікативних якостей особистості. Високий та низький рівень комунікативного контролю властивий рівним частинам від загальної вибірки опитуваних – по 17,95% відповідно. Низький рівень комунікативного контролю характеризує старшокласників як людей високо імпульсивних і розкутих при різного роду взаємодіях з оточуючими. Це може пояснюватися низькою диференціацією поведінки в різних ситуаціях,

обумовленою особливостями вікового, а також соціального розвитку. Щодо учнів з високим рівнем, то вони постійно стежать за проявами своєї поведінки в ситуаціях соціальних контактів і керуються емоційними станами, що, імовірно, обумовлено специфікою середовища соціального розвитку та виховання.

Рівень комунікативних та організаторських схильностей визначався за методикою «Діагностика комунікативних та організаторських схильностей (КОС-2)» [9, с. 263-265].

Отримані дані щодо комунікативних схильностей учнів старших класів свідчить, що 29,5% опитуваних має середній рівень їх розвитку і це є показник більшої частини вибірки. 22,9% - низький рівень, високий та найвищий рівень властивий підгрупам, що складають по 17,95% та дуже низький рівень у 11,7% продіагностованих.

Щодо організаторських схильностей учнів 9-11 класів, встановлено, що 53,7% мають середній рівень, 22,9% – високий, та по 11,7% найвищий та дуже низький.

Таблиця 6

Стан сформованості поведінкового компоненту комунікативної толерантності старшокласників в умовах інклюзивного навчання

Компонент	Критерій	Прояв		Рівень прояву	Показники у %
Поведінковий	Типи ставлення до людей	Включення	Виражена поведінка	Екстремально високий	0
				Високий	43
				Пограничні значення	36
				Низький	21
				Екстремально низький	0
			Бажана поведінка	Екстремально високий	29
				Високий	21
				Пограничні значення	36
				Низький	7

		Контроль	Виразена поведінка	Екстремально високий	0
				Високий	14
				Пограничні значення	29
				Низький	14
				Екстремально низький	43
			Бажана поведінка	Екстремально високий	7
				Високий	36
				Пограничні значення	43
				Низький	14
				Екстремально низький	0
	Афект	Виразена поведінка	Екстремально високий	7	
			Високий	36	
			Пограничні значення	29	
			Низький	14	
			Екстремально низький	14	
		Бажана поведінка	Екстремально високий	0	
			Високий	43	
			Пограничні значення	36	
			Низький	14	
			Екстремально низький	7	
	Комунікативний контроль	Реакції на ситуації спілкування.	Низький	17,95	
			Середній	64,1	
			Високий	17,95	
	Комунікативні схильності	Вміння чітко та швидко налагоджу	Дуже низький	11,7	
Низький			22,9		
Середній			29,5		
Високий			17,95		

		вати ділові та товариські контакти з людьми, бажання розширити контакти.	Найвищий	17,95
	Організаторські схильності	Участь у групових заходах, вміння впливати на людей, бажання проявляти ініціативу.	Дуже низький	11,7
			Низький	0
			Середній	53,7
			Високий	22,9
			Найвищий	11,7

Тобто, найчастіше в конфліктних ситуаціях старшокласники надають перевагу по-перше такому типу поведінки, як «притосування». По-друге – «конкуренції», по-третє – «компромісу», по-четверте – «уникненню» і лише в останню чергу готові спробувати вирішити спірне питання за допомогою «співробітництва».

Аналіз результатів діагностичного дослідження сформованості поведінкового компоненту комунікативної толерантності старшокласників свідчить про те, що учням непритаманні конструктивні типи поведінки в конфліктних ситуаціях та стратегії психологічного захисту. В конфлікті юнаки схильні до притосування та конкуренції, тип поведінки «співробітництво» обирається ними в останню чергу. В той же час, взявши до уваги результати вивчення стратегій психологічного захисту, за якими агресивна поведінка займає останнє місце, а перше – «уникнення», можна зробити припущення:

В основному старшокласники намагаються реалізувати типи поведінки та захисту з зниження конфронтації – «притосування» та «уникнення». Можливо, результати за якими «миролюбність» займає друге місце в ієрархії за першочерговістю обирання, свідчать про потенційне бажання учнів конструктивно вирішувати спірні питання. Однак, не маючи внутрішнього ресурсу (недостатній рівень життєвого досвіду, невміння диференціювати власні переживання та емоційні стани інших людей, недостатній рівень комунікативного контролю та низький рівень організаційних схильностей) для реалізації такої моделі поведінки частіше демонструють агресивні її форми.

Висновки. Дослідження комунікативної толерантності ґрунтується на виділенні компонентів, які входять до психологічної структури комунікативної толерантності. Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити такі

ВИСНОВКИ:

1. Більшість опитуваних (52,85%) мають середній рівень комунікативної толерантності та в залежності від соціальних ситуацій демонструють як толерантні, так і інтолерантні риси особистості. Значна частина учнів старших класів (23,45%) мають низький рівень толерантності, в той час як високий рівень толерантності властивий лише 14,7%. Незначна по кількості група (8,4%) опитуваних схильна до повного неприйняття оточуючих. Це дає підстави стверджувати, що рівень комунікативної толерантності в учнівському середовищі сформовано на недостатньому рівні.

2. Вивчення мотиваційно-ціннісного компоненту комунікативної толерантності свідчить про те, що рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту є недостатнім і потребує подальшого розвитку в плані формування позитивної мотивації до взаємодії та спілкування з іншими людьми, спрямованості на соціальну корисність, підвищення рівня загальної активності та здатності змінювати свої установки, стереотипи, способи мислення (оскільки за даними діагностики з вивчення ригідності школярі схильні відчувати страх перед новим, а отже і страх перед «іншими»), що є перешкодою особистісної готовності до інноваційних процесів в умовах впровадження інклюзивного навчання).

3. Результати дослідження когнітивного компонента комунікативної толерантності свідчать про певну сформованість толерантності в учнівському середовищі, але все ж таки на недостатньому рівні, при чому найбільш уразливим до можливості виникнення конфліктних ситуацій виявився соціальний аспект толерантності юнаків. Тобто зазначений компонент потребує подальшого розвитку шляхом підвищення рівня соціальної толерантності учнів та рівня прийняття інших людей. Доцільним є ознайомлення старшокласників з теоретичними і практичними основами феномену толерантності, надання знання і формування уявлень про сутність комунікативної толерантності в інклюзивному освітньому середовищі.

4. Недостатній рівень сформованості поведінкового компонента свідчить про необхідність сприяння оволодінню учнями навичками конструктивної взаємодії з оточуючими та отриманню ними позитивного вирішення конфліктних ситуацій.

Перспективи подальшого дослідження мають полягати у вивченні особливостей, причин та умов профілактики проявів комунікативної інтолерантності перш за все у школярів, для яких характерні: страх бути знехтуваним і які мають високий рівень психічної ригідності, низький рівень емоційного інтелекту та здатності до розуміння власних та чужих емоційних станів і переживань; а також високий показник неприйняття чи нерозуміння індивідуальності людини; категоричність чи консервативність в оцінках людей; не вміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших.

Список використаної літератури

1. Андриенко Е. В. Социальная психология : учеб. пособие / Е. В. Андриенко. – М. : Академия, 2001. – 264 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В. В. Бойко. – М. : Филин, 1996. – 472 с.
3. Виноградова Е. Г. Субъектные предпосылки толерантности личности : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Е. Г. Виноградова; Нижегород. гос. пед. ун-т. – Сочи, 2002. – 23 с.
4. Гарин И. И. Что такое этика, культура, религия / И. И. Гарин. – М. : Терра – Книжный клуб, 2002. – 848 с.
5. Гребенец, Е. С. Формирование коммуникативной толерантности у старшеклассников во внеучебной деятельности : дис. канд. пед. наук / Е. С. Гребенец – Москва, 2013. – 173 с.
6. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження / Європейська дослідницька асоціація. – Червень 2011 – січень 2012. – 36 с.
7. Концепція Нової Української школи
<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html>
8. Рачицкая Н. В. Коммуникативная толерантность как элемент коммуникативной компетентности / Н. В. Рачицкая // Современная психология : материалы II междунар. науч. конф. (г. Пермь, июль 2014 г.). – Пермь : Меркурий, 2014. – С. 55-56.
9. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов – М., 2002. – 339 с.

Транслігенерація

1. Andrienko E.V. Sotcialnaia psikhologija: uchebnoe posobie [Social psychology: study guide] / Andrienko, E.V. – М. : Akademiia, 2001. – 264 s.
2. Boiko V.V. Energiia emotcii v obshchenii: vzgliad na sebja i drugikh [The energy of emotions in communication: a view of yourself and others] / Boiko, V.V. – М. : Filin, 1996. – 472 s.
3. Vinogradova E.G. Subektnye predposylki tolerantnosti lichnosti : avtofef. dis. kand. psikhol. nauk: 19.00.01 [Subjective preconditions of tolerance of the person: the author's abstract, thesis of the candidate of psychological sciences: / Vinogradova, E.G.; Nizhegorskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet – Sochi, 2002. – 23 s.
4. Garin I. I. Chto takoe etika, kultura, religija [What is ethics, culture, religion?] / Garin, I.I.. – М. : Terra – Knizhnyi klub, 2002. – 848 s.
5. Grebenetc E.S. Formirovanie kommunikativnoi tolerantnosti u starsheklassnikov vo vneuchebnoi deiatelnosti : dis. kand. ped. nauk [Formation of communicative tolerance in senior pupils in extracurricular activities: a thesis of the candidate of pedagogical sciences] / Grebenetc, E.S. – Moscow, 2013. – 173 s.

6. Inkluzivna osvita v Ukraini: zdotky, problemy ta perspektyvy : rezieme analitychnoho zvitv za rezultatamy kompleksnoho doslidzhennia / Yevropeiska doslidnytska asotsiatsiia. [Inclusive education in Ukraine: Achievements, Problems and Prospects: Summary of the analytical report on the results of the comprehensive study – June 2011 – January 2012. – 36 s.

7. Kontseptsiiia Novoi Ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School] <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

8. Rachitckaia N.V. Kommunikativnaia tolerantnost kak element kommunikativnoi kompetentnosti/ Rachitckaia, N.V. //Sovremennaia psikhologiiia : materialy II mezhdunar. nauch. konf. [Communicative Tolerance as an Element of Communicative Competence / Rachitckaia, N.V. // Modern Psychology: Materials of the II International Scientific Conference (Perm, July 2014). – Perm : Merkrri, 2014. – S. 55-56.

9. Fetiskin N.P. Sotcialno-psikhologicheskaiia diagnostika razvitiia lichnosti i malykh grupp / Fetiskin, N.P., Kozlov, V.V., Manuilov, G.M. – M., 2002. – 339 s.

Лапа В.М.

Рівень сформованості комунікативної толерантності старшокласників в умовах інклюзивного навчання

В статтє освещается актуальность формирования коммуникативной толерантности старшеклассников в условиях реформирования системы образования Украины, активного насыщения ее гуманистическими ценностями. Выделены структурные компоненты коммуникативной толерантности и обоснованы методологические основы ее исследования. Охарактеризованы три компонента исследуемой психологической категории: мотивационно-ценностный, когнитивный и поведенческий компоненты.

Особое внимание уделяется внедрению инклюзивного обучения. Подчеркивается значение формирования коммуникативной толерантности школьников в преодолении такой проблемы, как неподготовленность общества к восприятию детей с особыми образовательными потребностями. Приводятся аргументы о необходимости разработки инновационных подходов к формированию коммуникативной толерантности учащихся. Рассмотрены результаты исследования сформированности коммуникативной толерантности у старшеклассников в условиях инклюзивного обучения. Представлены результаты исследования как общего уровня сформированности коммуникативной толерантности, так и отдельно по каждому компоненту: мотивационно-ценностному, когнитивному и поведенческому.

Осуществлен анализ перспектив дальнейшего изучения особенностей, причин и условий профилактики проявлений коммуникативной интолерантности старшеклассников в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: коммуникативная толерантность, экспериментальное исследование, структура коммуникативной толерантности, компоненты, проявление.

Лара V.M.

The level of formation of communicative tolerance of the high school pupils in conditions of inclusive education

The article outlines the structural components and levels of the formation of communicative tolerance. The results of the research of the defined personal quality and the condition of its formation in senior pupils in conditions of inclusive education are considered.

The urgency of the formation of communicative tolerance is determined by the active saturation of the content of the Ukrainian educational system with humanistic values in accordance with the strategy of changes in education in Ukraine. Special attention is paid to the introduction of inclusive education. The lack of preparedness of society for the perception of children with special educational needs induces modern psychological science to develop new approaches to the formation of communicative tolerance of the pupils.

The results of studying communicative tolerance of senior pupils testified that:

- the level of communicative tolerance in the pupils' environment is formed at insufficient level;
- the level of the formation of the motivational and value component of communicative tolerance is insufficient and requires further development (the formation of positive motivation for communicating with other people, the focus on social utility, raising the level of general activity and the ability to change one's attitudes, stereotypes, ways of thinking);
- there is an urgent need to increase the level of social tolerance of pupils and their level of acceptance of other people;
- it is necessary to contribute to mastering the pupils' skills of constructive interaction with others and getting them a positive experience in solving conflict situations.

Thus, it is expedient and urgent to further study the features, causes and conditions of prevention of communicative intolerance manifestations, especially among pupils, who are characterized by fear of rejection and having a high level of mental rigidity, low level of emotional intelligence and the ability to understand their own and others' emotional states and experiences; as well as a high indicator of rejection or misunderstanding of a person's personality; categorical or conservative in people's assessments; inability to adapt to the nature, habits and desires of others.

Key words: communicative tolerance, experimental research, structure of communicative tolerance, components, manifestation.

Лапа Віра Миколаївна – аспірант кафедри практичної психології Класичного приватного університету, м. Запоріжжя.

УДК 159.923

Лантева Н.Л.

МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗМІШАНИХ МЕТОДІВ

У статті зазначено, що основною передумовою для використання змішаних методів, а саме сумісного використання кількісного і якісного підходів є забезпечення кращого розуміння досліджуваних проблем і комплексних психологічних феноменів. Розглянуто принципи вивчення організаційної ідентичності особистості за допомогою змішаних методів та запропоновано модель дослідження цього феномену за допомогою батареї методик, що заснована на цій методології. Ядро якісних методик склали техніки організаційної діагностики: методика «Хрестовина», оцінка основних цілей та результатів роботи. Кількісні методики були представлені методиками «Шкала автентичності», «Опитувальник позитивних особистісних рис», «Шкала задоволеності працею», «Шкала загальної самоефективності», «Пост-експериментальний опитувальник внутрішньої мотивації», «Опитувальник організаційної ідентифікації», «Шкала професійної самоефективності». Обидва підходи поєднувала методика «Ідентичність/Маргіналізм». У якості перспектив визначено основні напрямки дослідження організаційної ідентичності у рамках системного моделювання психологічних феноменів.

Ключові слова: змішані методи, кількісний підхід, якісний підхід, організаційна ідентичність, модель дослідження.

Постановка проблеми. Дослідження за допомогою змішаних методів (поєднане використання кількісних і якісних методів в одному дослідженні – англ. *mixed methods*) стає все більш популярним підходом в таких дисциплінах як соціологія, психологія, педагогіка, медицина тощо. Зусилля по об'єднанню кількісних і якісних методів дослідження досягли в цих областях знання достатнього успіху [15, 23]. Загальною метою і основною передумовою для використання змішаних методів є той факт, що сумісне використання кількісного і якісного підходів може забезпечити краще розуміння досліджуваних проблем і комплексних феноменів, ніж кожен підхід окремо [12].

Незважаючи на те, що в літературі озвучуються пропозиції щодо поєднання кількісного і якісного методу дослідження в організаційних дослідженнях [13], використання змішаних методів при вивченні особливостей особистості в організаційному контексті поки ще є